

ALLAH'IN İNSANDA AYAKLANAN SESİ: NURETTİN TOPÇU'NUN İSYAN AHLÂKI

İmdat Demir — Filozof Kirpi

ÖZET

*Allah'ın İnsanda Ayaklanan Sesi: Nurettin Topçu'nun İsyan Ahlâki metni, Nurettin Topçu'yu yalnız bir düşünür biyografisi olarak değil, **İsyan Ahlâki** etrafında kurulan ahlâkî, felsefî ve metafizik bir hesaplaşmanın merkezinde ele alır. Topçu'nun Erzurum'dan Sorbonne'a uzanan fikrî yolculuğu, Batı karşısında taklitçi bir hayranlık değil, insanın hürriyet, sorumluluk, iman ve isyan meselesini derinleştiren bir arayış olarak okunur. Sorbonne'da hazırladığı **Conformisme et Révolte**, yani uysallık ve isyan gerilimi, metnin ana damarını oluşturur. Topçu'ya göre ahlâk, itaat terbiyesi veya toplumsal uyum değildir; insanın kendi nefesine, korkusuna, menfaatine, kalabalığa, haksızlığa ve çürümüş düzene karşı ayağa kalkmasıdır. Hürriyet, keyfî serbestlik değil, yüksek sorumluluğa yönelen iç harekettir. İnsan haz, dayanışma ve hâkimiyet arzusu tarafından içeriden esir alınır; bu yüzden gerçek isyan önce insanın kendi içindeki köleye karşı başlar. Metin, sorumluluğu isyanın omurgası sayar: sorumluluk yoksa başkaldırı gürültüye, iman ise taklide dönüşür. Taklit, inancı öldüren kabuktur; mistik iman ise ruhun Allah'a doğru derinleşen hareketidir. Topçu'nun "Allah'ın insanda isyanı" fikri, isyanı anarşik öfkeden ayırır ve onu ilâhî sorumluluğun vicdanda ayaklanması olarak yorumlar. Çalışma ayrıca Topçu'nun üniversite dışına itilmesini, Türkiye'nin fikir adamına yaptığı yapısal haksızlığın sembolü olarak görür. Böylece Topçu, konformizme, sahte dindarlığa, ideolojik papağanlığa ve çıkar ahlâkına karşı hâlâ diri bir neşter hâline gelir.*

1

1. ERZURUM'DAN SORBONNE'A: BİR AHLÂK ADAMININ MAYALANIŞI

Nurettin Topçu'nun hikâyesi, temiz bir biyografi masasının üstüne konulup tarih, okul, memuriyet anlatılacak kadar uslu bir hikâye değildir. Onun hayatı, daha ilk bakışta Türkiye'nin fikir adamıyla kurduğu sakat ilişkinin yüzüne tutulmuş çatlak bir aynadır. Bir tarafta Sorbonne'da hazırlanmış bir doktora tezi; öbür tarafta kendi memleketinde hak ettiği düşünce kürsüsünden uzak tutulmuş bir adam. Bir tarafta ahlâk, hareket, irade, hürriyet, sorumluluk ve isyan üzerine kurulan derin bir felsefî damar; öbür tarafta bürokratik vasatın "fazla düşünme, başımız ağrımasın" diyen çürük akli. Topçu'yu anlamak için önce bu yarayı görmek gerekir. Çünkü onda fikir, lüks bir zihinsel spor değildir; hayatın içine gömülmüş bir sızı, bir itiraz, bir ahlâkî huzursuzluktur.

İsyan Ahlâkinin kapısında bizi sıradan bir kitap başlığı karşılamaz. Kitabın Fransızca adı **Conformisme et Révolte**'tür: uysallık ve isyan. Bu başlık bile başlı başına bir bıçaktır. Çünkü Topçu'nun meselesi, yalnız "ahlâk nedir?" sorusuna akademik bir cevap vermek değildir. O, insanın niçin sürüleştğini, niçin baş eğdiğini, niçin çıkarına secde ettiğini, niçin kalabalığın sıcak ahırında ruhunu unuttuğunu sorar. Kitabın içindekiler kısmı da bunu açıkça gösterir: ahlâk problemi, hürriyet problemi, insanın esirliği, sorumluluk ideali, taklit ve inanç,

mistik iman, imandan isyana uzanan bir güzergâh vardır. Yani Topçu, ahlâkı bir nasihat albümü gibi değil, insan ruhunun kavga haritası gibi kurar.

Bu kavga haritasının biyografik arka planı önemlidir. Topçu, Fransa'ya giden, Batı düşüncesiyle temas eden, Sorbonne'da felsefe doktorası yapan bir Türk aydındır. Fakat onu herhangi bir "Batı görmüş adam" klişesine hapsedmek düşünce cinayetidir. Bazıları Batı'ya gider, dönüşte valizinden yalnız hayranlık çıkarır; bazıları gider, dönüşte aşağılık kompleksi getirir; bazıları da birkaç kavramı tercüme edip memlekette akademik racon keser. Topçu bunlardan değildir. O, Batı'ya gidip kendi ruhundaki ahlâkî meselenin adını bulan adamlardandır. Orada aldığı şey sadece felsefî formasyon değildir; iradenin, hareketin, imanın ve isyanın nasıl bir metafizik damar hâline gelebileceğini görmüştür. Kitabın önsözünde, Topçu'nun 1928-1934 arasında Fransa'da bulunduğu, Sorbonne'da 1934'te yayımlanan doktora tezinin bu eser olduğu, felsefe ve ahlâk yanında sosyoloji, psikoloji, sanat tarihi ve estetik alanlarında da dersler aldığı belirtilir. Bu bilgi küçük değildir; çünkü **İsyan Ahlâk**ının niçin yalnız ahlâk kitabı değil, aynı zamanda sosyoloji, estetik, din ve metafizik kitabı olduğunu da açıklar.

Ama Türkiye'nin hikâyesi burada başlar; daha doğrusu ayıbı burada başlar. Çünkü memleket, yetiştirdiği adamı tanımakta mahirdir sanılır; hayır, memleket çoğu zaman yetiştirdiği adamı önce ezer, sonra mezarının başında nutuk çeker. Topçu'nun üniversiteye alınmayışı, yalnız kişisel bir haksızlık değildir; Türkiye'de fikir namusuna karşı işlenmiş yapısal bir terbiyesizliktir. Kitap hakkında yazılan değerlendirmede Topçu'nun "ahlâkçı ve sosyolog" olduğu, fakat sıradan bir felsefe öğretmeni olarak görülemeyeceği; idealizmi, varlık ve olayları derinden kavrayışıyla kendine mahsus etik, metafizik ve estetik düşünceye sahip olduğu söylenir. Aynı metinde onun üniversite öğretim üyeliği hakkının gasbedildiği de açıkça ima edilir. İşte yara buradadır: Memleket, düşünce adamını vitrine koymak ister; fakat fikir adamının hakikî sorusuyla karşılaşınca hemen perdeyi indirir.

Topçu'nun kırıngılığı da burada anlaşılır. **İsyan Ahlâk**ının Türkçeye geç gelişi, yalnız yayıncılık hikâyesi değildir; bir ülkenin kendi düşünürüne geç kalışının belgesidir. İkinci baskıya önsözde, kitabın yüksek felsefî ve bilimsel değerine rağmen, özellikle kendisi için yazıldığı ülkenin çocuklarına ulaşmak için çok beklediği söylenir. Daha ağır olanı şudur: Topçu'nun, eserin tercüme edilip yayımlanmasını isteyen talebelerine ve arkadaşlarına "kim okuyacak ki" dediği aktarılır. Bu söz, herhangi bir nazlanma değildir; fikir adamının memleketine duyduğu kırıngın güven kaybıdır. Adam haklı mı? Maalesef haklı. Çünkü hakikati okuyacak insan sayısı her çağda azdır; ama Türkiye'de bu azlık bazen trajik bir komediye dönüşür. Herkes ahlâktan söz eder, ahlâk kitabı okunmaz. Herkes fikirden söz eder, fikir adamı yalnız bırakılır. Herkes gençliği kurtarmaktan bahseder, gençliğin ruhuna aşçı yapan öğretmen görmezden gelinir.

Burada Topçu'nun öğretmenliği üzerinde dikkatle durmak gerekir. Üniversiteye alınmayıp lisede öğretmenlik yapması, onun küçülmesi değildir; Türkiye'nin küçülmesidir. Fakat Topçu, bu haksızlığı ucuz bir mağduriyet edebiyatına çevirmemiştir. Kırk yıl boyunca lise sıralarında gençlere bilim ve hakikat aşılama çalıştığı belirtilir. Bu ifade, bir biyografi ayrıntısı gibi okunursa yazık olur. Çünkü burada Topçu'nun isyan ahlâkî hayatın içine girmiştir. İsyan, kürsü verilmedi diye kapı kırmak değildir; ruhunu satmadan çalışmaya devam etmektir. İsyan, alkış alamadığı için susmak değildir; kimse dinlemese bile hakikatin sesini öğrencinin kalbine bırakmaktır. İsyan, insanın kendisini değersizleştiren düzene benzemeyi reddetmesidir.

İsyan Ahlâkının girişindeki "Hareket, insan ile Allah'ın bir terkididir" cümlesi, Topçu'nun bütün varlık anlayışını özetleyen kısa bir yıldırım gibidir. Hareket onda mekanik bir kıpırdanma değildir; insanın içinden yükselen, onu daha mükemmele, daha yüksek bir düzene, daha derin bir sorumluluğa çağırان ahlâkî hamledir. Hareketsiz insan, sadece oturan insan değildir; ruhen teslim olmuş insandır. Böyle biri yürür, konuşur, maaş alır, imza atar, makam işgal eder, hatta ahlâk nutku bile atar; fakat içindeki hareket ölmüşse yalnızca cilalanmış bir kadavradır. Topçu'nun itirazı işte bu kadavralar medeniyetinedir. Modern toplum, insanı

hareket ediyor sanır; çünkü herkes meşguldür. Oysa meşguliyet ile hareket aynı şey değildir. Telaş ahlâk doğurmaz. Koşuşturma sorumluluk üretmez. Gürültü irade değildir. Topçu'nun hareket dediği şey, insanın içinden Allah'a, oradan yeniden insana dönen yüksek bir ahlâk akımıdır.

Bu yüzden Topçu biyografisi ile **İsyan Ahlâkı** birbirinden ayrı okunamaz. Hayatı kitabın dipnotu, kitabı hayatının özeti değildir; ikisi birbirinin yarasını tamamlar. Sorbonne'da yazılan tez, İstanbul'da yalnız bırakılan öğretmenin içindeki ateşi açıklar. Lise sınıfındaki öğretmen, kitapta savunulan sorumluluk idealinin ete kemiğe bürünmüş hâlidir. Fransa'daki fikrî temaslar, Anadolu'daki ahlâkî sızıyı yok etmemiş; tersine ona kavram, ritim ve felsefî derinlik kazandırmıştır. Topçu, Batı'dan dönünce Batıcı olmamış; yerli kalınca da dar bir taşra muhafazakârına dönüşmemiştir. Onun asıl değeri burada yatar: Taklide düşmeden öğrenmek, köksüzleşmeden düşünmek, dindarlığı gösteriye çevirmeden iman etmek, millîliği hamasete boğmadan ahlâkla kurmak.

Fakat Topçu'nun bugünkü okunuşunda ciddi bir tehlike vardır. Onu uslu, zararsız, vitrinlik bir muhafazakâr düşünür hâline getirmek isteyenler çıkacaktır; hatta çıkmıştır. Bu, Topçu'ya yapılacak en büyük kötülüktür. Çünkü Topçu'nun damarında konformizme karşı öfke vardır. O, kalabalığın hoşuna giden bir dindarlık memuru değildir. O, ahlâkî itaate, imanı törene, milleti sloganlara, eğitimi diploma ticaretine, düşünceyi makam basamağına indiren herkesin karşısına dikilen sert bir ruhtur. Bugünün çıkarıcı dindarları, kariyerçi akademisyenleri, bürokratik putperestleri, cemaatçi konformistleri, ideolojik papağanları Topçu'yu gerçekten okusa rahat uyuyamaz. Ama zaten mesele de budur: Topçu'yu anmak kolaydır, Topçu tarafından sorgulanmak zordur.

Bir başka mesele de tercüme meselesidir. Kitabın başındaki değerlendirmelerde felsefî bir metni çevirmenin yalnız kelime nakli olmadığı, terimlerin, deyimlerin, kavramların ve bütün ifade tarzının başka bir dile taşınması olduğu vurgulanır. Bu ayrıntı, Topçu için rastgele bir yayın notu değildir. Çünkü **İsyan Ahlâkı** zaten iki dilin, iki zihnin, iki medeniyet tecrübesinin arasındaki gerilimden doğar. Fransızca düşünen bir akademik disiplin ile Türkçe konuşan bir ahlâkî vicdan aynı metinde karşılaşır. Burada çeviri, teknik bir hizmet olmaktan çıkar; medeniyetler arasında ahlâkî bir geçit hâline gelir. Topçu'nun talihi de talihsizliği de budur: O, iki dünyanın eşliğinde durur; fakat hiçbirinin pazarlamacısı olmaz.

Bu yüzden Topçu'yu okumak, yalnız "ne demiş?" sorusuyla yapılmaz. "Hangi bedelle demiş?", "Hangi yalnızlığın içinden demiş?", "Hangi kurumsal nankörlüğe rağmen demiş?" diye sormak gerekir. Bizde düşünürleri steril kavram kutularına koyma hastalığı vardır. Böyle yapınca fikir adamının eti, kemiği, teri, kırgınlığı, sınıf tahtasına düşen tebeşir tozu kaybolur. Topçu'dan geriye de birkaç güvenli cümle kalır. Oysa bu adamın düşüncesi güvenli değildir; insanı rahat ettirmez, koltuğa değil vicdana oturtur. Topçu'nun asıl sertliği de burada saklıdır: İnsan ondan bir ideoloji konforu değil, ahlâkî bir hesap günü devralır. Bu hesap günü ertelenemez; çünkü ruhun mahkemesi takvim dinlemez.

Bu ilk bölümün meselesi, Topçu'yu biyografik bir portreye hapsetmek değildir. Onun hayatındaki kırılmaları, **İsyan Ahlâkı**nın doğduğu ahlâkî toprağı görmek içindir. Çünkü bazı kitaplar yazarının zihninden çıkar; bazıları yarısından çıkar. **İsyan Ahlâkı** ikinci türdendir. Bu kitap, yalnız Sorbonne'un akademik disipliniyle değil, Türkiye'nin düşünceye yaptığı haksızlığın iç sızısıyla da mayalanmıştır. Topçu'nun biyografisi bize şunu gösterir: Hakikî fikir adamı, kendisine yapılan haksızlığı bile ahlâkî bir üretime dönüştürebilen adamdır. Kırgınlığını kine, yalnızlığını pazarlığa, dışlanmışlığını dalkavukluğa çevirmeyen adamdır. Böyle adam azdır; zaten memleketin asıl felâketi de budur: Çok konuşan kalabalıklar içinde az düşünen namuslu ruhlar.

Filozof Kirpi: "Hakikî isyan, insanın alkışsız kaldığında bile ruhunu satmamasıdır."

2. İSYAN AHLÂKÎ'NİN DOĞUŞU: UYSALLIĞA KARŞI RUHUN AYAKLANMASI

Bir kitabın kapağında bazen kâğıttan fazlası durur; bir kırgınlık, bir çağrı, bir hesap, bir mahkeme bekler. **İsyan Ahlâkî** böyle bir kitaptır. Adı bile uslu değildir. Daha kapağında insanı rahatsız eder. Çünkü "ahlâk" kelimesini genellikle terbiye, itaat, düzen, suskunluk, ölçülülük, büyüklerin sözünü dinlemek, devletin gölgesinde hiza almak, mahallenin gözünden düşmemek gibi pısırık anlamlarla birlikte düşünmeye alıştırılmış bir toplumda "İsyan" ile "ahlâk"ı yan yana getirmek düpedüz epistemik bir tokattır. Topçu burada ahlâkî yumuşak minderinden kaldırır, soğuk taşın üstüne oturtur. Ahlâk, ona göre, uslu çocuk terbiyesi değildir; ruhun, kendisini esir alan her şeye karşı ayağa kalkmasıdır.

Kitabın Fransızca başlığı **Conformisme et Révolte**: uysallık ve isyan. Bu karşıtlık, Topçu'nun bütün düşüncesinin ilk gerilim hattıdır. Uysallık burada basit bir nezaket, sosyal uyum, ölçülü davranış değildir. Uysallık, ruhun teslim alınmasıdır. İnsanın kalabalığa karışıp kendi vicdanını susturmasıdır. Haksızlık karşısında "bana ne" demesidir. Hakikatin önünden geçerken başını öne eğip yoluna devam etmesidir. Böyle uysallık, ahlâk değil; ahlâkın mezarlığıdır. Topçu'nun isyanı işte bu mezarlığın kapısına dayanır. Kitabın iç düzeni de bunu açıkça gösterir: ahlâk problemi, hürriyet, insanın esirliği, sorumluluk, taklit, inanç, mistik iman ve sonunda imandan isyana varan bir güzergâh kurulmuştur. Bu, rasgele bir bölümlenme değil, ruhun esaretten hareket ahlâkına doğru yürüyüşüdür.

Topçu, ahlâk meselesine "insan nasıl iyi olur?" gibi okul kompozisyonu kokan bir yerden girmez. Onun sorusu daha serttir: İnsan niçin kendi ruhuna ihanet eder? Niçin çıkarına uyar? Niçin kalabalığın alkışına teslim olur? Niçin efendisinin sofrasında kırıntı toplarken haysiyetini "tedbir" diye adlandırır? İşte ahlâk problemi burada doğar. İnsan, kendi içindeki yüksek çağrı ile dış dünyanın aşağılık pazarlıkları arasında sıkışır. Bir yanda rahat, haz, makam, takdir, güvenlik, sürü sıcaklığı; öbür yanda sorumluluk, yalnızlık, bedel, hakikat ve Allah'a doğru açılan ağır bir hareket. Topçu'nun ahlâkî bu çatışmanın içinden çıkar. Yani ahlâk, huzurlu bir salon konuşması değil; insanın kendi içinde kopan büyük bir iç savaştır.

Kitabın girişinde Maurice Blondel'den alınan "Hareket, insan ile Allah'ın bir terkididir" cümlesi, bu düşüncenin ana anahtarıdır. Topçu için hareket, gündelik anlamda kıpırdama değildir. Bir insan sabahtan akşama kadar koşabilir, toplantılara girebilir, nutuk atabilir, dosya imzalayabilir, sosyal medyada fırtına koparabilir; fakat bütün bunlar onu ahlâkî anlamda hareket etmiş yapmaz. Hareket, insanın içindeki iradenin daha yükseğe doğru atılmasıdır. Topçu, iradenin eseri olan her hareketin "mükemmele" doğru bir atılış olduğunu söylerken, insanı kendi düşük hâlden söküp alan metafizik bir gerilimden söz eder.

Burada Topçu'nun "İsyan" kelimesini sokak öfkesinden, ideolojik bağırıştan, kör anarşiden ayırmak gerekir. Bu ayrımı yapmazsak kitabı anlamayız; hatta kitabı alıp kendi öfkemize tabela yaparız. Topçu'nun isyanı, yakıp yıkma sarhoşluğu değildir. İsyan, insanın daha üstün bir düzene yönelmesidir. Kitapta açıkça belirtildiği gibi bir hareket, ancak kendinden üstün bir düzene yönelirse isyan adını alır. Bu cümle çok önemlidir. Çünkü burada isyanın ahlâkî ölçüsü konur. Her karşı çıkış isyan değildir. Her bağırma cesaret değildir. Her ret haysiyet değildir. İnsan bazen nefsinin şımarıklığıyla da karşı çıkar; bazen yaralı gururuyla da bağırır; bazen kaybettiği iktidarı yeniden ele geçirmek için "İsyan" maskesi takar. Topçu'nun isyanı bunların tamamını elinin tersiyle iter.

Bu yüzden Topçu'da isyan önce insanın kendisine karşıdır. En zor isyan budur. Dışarıdaki zalime meydan okumak bazen gösterişli olabilir; insan alkış da alır, kahraman pozları da verir. Fakat kendi içindeki korkuya, menfaate, yalana, gösterişe, kibire, tembelliğe, konfora, taklide karşı isyan etmek daha acıdır. Çünkü orada seyirci yoktur. Orada pankart yoktur. Orada insan kendi karanlığıyla baş başadır. Topçu'nun ahlâkî burada sertleşir. O, insanı önce kendi içine mahkeme kurmaya çağırır. Kendini aklamaya alışmış bir toplum için bu

çağrı elbette rahatsız edicidir. Bizde herkes başkasının ahlâkını tartmaya bayılır; kendi ruhunun kantarına çıkınca teraziyi bozuk ilan eder.

Uysallık meselesi bu noktada ölümcül hâle gelir. Çünkü uysallık çoğu zaman ahlâk kılığına girer. "Aman düzen bozulmasın", "aman büyükler üzülmesin", "aman makamla ters düşmeyelim", "aman mahalle ne der", "aman rızığımız kesilmesin" diye diye insan ruhunu küçük taksitlerle satar. Sonra da buna olgunluk der. Hayır, bu olgunluk değildir; bu ruhun kamu ihalesine çıkarılmasıdır. Topçu'nun **İsyan Ahlâkı**, bu sahte olgunluğa karşı sert bir itirazdır. Ona göre ahlâk, mevcut düzene uyum sağlama becerisi olamaz. Mevcut düzen çürümüştü, ona uyum sağlamak ahlâksızlığın kibar adıdır.

Burada Türkiye'nin toplumsal karakteriyle Topçu'nun düşüncesi arasında çok sert bir yüzleşme başlar. Bizde ahlâk genellikle itaat üzerinden öğretilir. Çocuk susarsa terbiyeli, öğrenci itiraz etmezse saygılı, memur soru sormazsa düzgün, vatandaş boyun eğerse makbul, dindar kalabalığa uyarsa sadık sayılır. Böyle bir kültürde isyan ahlâkı, evin içine atılmış yanıcı bir maddedir. Çünkü Topçu, ahlâkı itaatten değil, sorumluluktan çıkarır. İtaat, insanı bazen koruyabilir; ama sorumluluk insanı yakar. Topçu'nun istediği de budur: Yanmayı göze alan insan. Yanlışın yanında serin serin oturan adamdan ahlâk çıkmaz.

Fakat Topçu'nun isyanı kaba bir bireycilik de değildir. Bu nokta dikkat ister. O, insanı toplumdan koparıp kendi egosunun krallığına çağırır. Onun isyanı, sorumlulukla bağlıdır. Kitapta isyanın, ferdin önüne kendi kurtuluşuyla âlemin kurtuluşunu birlikte koyan evrensel bir sorumluluk yüklediği belirtilir. Bu cümlede Topçu'nun isyanı kişisel öfkenin çok ötesine geçer. İnsan yalnız kendini kurtarmak için değil, âlemin yarasına ortak olduğu için isyan eder. Bu yüzden Topçu'da isyan bencil bir "ben istemiyorum" tavrı değil, ağır bir "ben sorumluyum" hâlidir.

Modern insan bu sorumluluktan kaçmak için bin türlü oyuncak icat etti. Tüketim, kariyer, eğlence, ideolojik fanatizm, dijital görünürlük, kişisel gelişim palavraları, spiritüel kaçışlar, konforlu dindarlıklar... Hepsi birer uyuşturucu. İnsan, kendi vicdanının sesini duymamak için gürültüye sığınır. Topçu'nun isyan ahlâkı tam da bu gürültünün ortasında insanı yakasından tutar: Nereye kaçırıyorsun? Hangi hazla kendini avutuyorsun? Hangi kalabalık seni temize çıkaracak? Hangi slogan ruhunun kirini örtecek? İşte Topçu'nun rahatsız edici tarafı budur. O, insanı ideolojik bir mevziye değil, ahlâkî bir aynaya çağırır.

İsyan ahlâkının doğuşu bu bakımdan bir fikir tarihçesi meselesi olarak okunamaz. Bu doğuş, insanın kendi içindeki esareti fark etmesiyle başlar. İnsan esir olduğunu anlamadan hürriyeti isteyemez. Hürriyeti istemeden sorumluluk taşıyamaz. Sorumluluk taşımadan isyan edemez. İsyan etmeden ahlâkı yaşayamaz. Topçu'nun kitabındaki akış tam da bu zinciri kurar. Ahlâk problemi girişte belirir; hürriyet tartışılır; insanın esaret kapıları açılır; sorumluluk şuuru gelir; taklit ve inanç sorgulanır; iman derinleşir; sonunda isyan, insanın içindeki ilâhî hareket olarak doğar. Bu, akademik bölüm sıralaması değil, ruhun ameliyat planıdır.

Bugün Topçu'yu okumak isteyen herkes önce şu soruya cevap vermek zorundadır: Benim ahlâk dediğim şey gerçekten ahlâk mı, yoksa konforlu bir uysallık mı? Çünkü insan bazen namazıyla, milliyetçiliğiyle, solculuğuyla, sağcılığıyla, akademik unvanıyla, aile terbiyesiyle, "ben iyi insanım" kibriyle bile uysal olabilir. Hatta en tehlikeli uysallık, ahlâkî görünendir. Topçu bu maskeyi indirir. İsyan ahlâkı, insanın kendisini temize çıkarma alışkanlığına karşı açılmış bir davadır. Sanık sandalyesinde hepimiz varız; kimse boşuna sağa sola bakmasın.

Topçu'nun büyüklüğü burada ortaya çıkar. O, ahlâkı ucuz bir erdem listesine çevirmemiştir. Ahlâkı, insanın içindeki Allah'a doğru yükselen hareketle birlikte düşünmüştür. Bu yüzden onun isyanı karanlık bir reddiye değil, yüksek bir çağrıdır. İnsan nefesine, hazzına, kalabalığa, taklide, haksızlığa, çıkar düzenine karşı ayağa kalktığında yalnız kendisi hareket etmez; onda daha büyük bir hareket konuşur. Bu yüzden Topçu'nun isyanı,

ruhun kabadayılığı değil, vicdanın metafizik disiplindir. Ve bu disiplin, bugünün cilalı konformistlerine fazla ağır gelir. Çünkü uysal insan alkış ister; asi insan hesap verir.

Filozof Kirpi: "Uysallık, bazen ruhun kravat takmış korkusudur; isyan ise vicdanın Allah'a doğru yürürken çıkardığı ayak sesidir."

3. HÜRRİYET PROBLEMİ: İNSAN NE ZAMAN GERÇEKTEN HÜRDÜR?

Hürriyet, modern insanın ağzında çok gezen ama ruhunda pek az rastlanan kelimelerden biridir. Herkes hürriyetten söz eder; tüketici hürriyetten, siyasetçi hürriyetten, akademisyen hürriyetten, dindar hürriyetten, seküler hürriyetten, piyasa hürriyetten, devlet hürriyetten bahseder. Fakat kelime bu kadar çoğaldıkça anlamı inceler, inceldikçe de pazarlık malına döner. Nurettin Topçu'nun **İsyan Ahlâkı**ndaki hürriyet tartışması işte bu sahte bolluğun ortasına yerleştirilmiş ağır bir felsefi terazidir. Ona göre hürriyet, insanın canının istediğini yapması değildir; insanın kendi alçak imkânlarını aşarak yüksek bir sorumluluğa doğru hareket edebilmesidir.

Kitabın yapısında "Hürriyet Problemi"nin erken bir yere konulması boşuna değildir. Topçu, ahlâkı konuşmak için önce hürriyeti konuşmak gerektiğini bilir. Çünkü hür olmayan insanın ahlâkından söz etmek zordur. Esir insanın davranışı olabilir, alışkanlığı olabilir, itaati olabilir, refleksi olabilir; fakat gerçek anlamda ahlâkî hareketi olamaz. **İsyan Ahlâkı**nın içindekilerinde hürriyet meselesi Spinoza'ya göre hürriyet, Spinoza doktrininin tenkidi, sezgi ve hürriyet, Bergson görüşünün tenkidi ve nihayet "Hürriyet nedir?" başlıklarıyla ele alınır. Yani Topçu, hürriyeti hazır bir slogan gibi değil, felsefi bir kavga alanı gibi açar.

Spinoza bahsi, bu kavganın ilk sert duvarıdır. Spinoza'nın sisteminde insanın kayıtsız, başıboş, keyfi bir hürriyet içinde olmadığı açıktır. Her şey cevher, zorunluluk, tabiat ve Tanrı fikri etrafında sıkı bir belirlenmişlik düzenine bağlanır. Topçu, Spinoza'nın bu büyük geometrik sistemini ciddiye alır; çünkü ucuz polemikçi değildir. Rakibini karikatürize ederek dövmez; önce fikrin omurgasını görür, sonra neşteri oraya vurur. Spinoza sisteminde hareketlerimizin ilâhî varlığın zorunluluğuna bağlandığı, kayıtsız hürriyet fikrinin bir kuruntu gibi görüldüğü belirtilir. Bu yaklaşımda insan, kendi arzusunun dış sebeplerini bilmediği için kendini hür sanmaktadır.

Burada mesele şudur: İnsan gerçekten hür müdür, yoksa yalnız bilgisizliğine hürriyet adı mı vermektedir? Bu soru hâlâ zehirlidir. Bugünün insanı da çoğu zaman özgür olduğunu zanneder; çünkü seçer, beğenir, satın alır, seyahat eder, konuşur, paylaşır, kızar, linç eder, alkışlar, oy verir, kanal değiştirir. Fakat Topçu'nun terazisine göre bunların çoğu hürriyet değil, hareket taklididir. Bir insanın tercihleri reklamlarla, korkuyla, mahalle baskısıyla, kariyer hesabıyla, haz endüstrisiyle, ideolojik şartlanmayla belirleniyorsa, o insanın seçenekleri vardır; hürriyeti yoktur. Menü kalabalık olabilir; fakat ruh hâlâ zincirdedir.

Topçu'nun Spinoza'ya itirazı da tam burada değer kazanır. Eğer her şey sıkı bir zorunluluğun içinde kapanıyorsa, insan hareketinin yaratıcı tarafı nereye konulacaktır? Ahlâkî sorumluluk nasıl doğacaktır? İnsanın kendini aşması, kendi içindeki düşük eğilimlere karşı çıkması, daha yüksek bir düzene yönelmesi nasıl açıklanacaktır? **İsyan Ahlâkı**nda Spinoza'nın hürriyet anlayışının geometrik çerçevesi dışına çıkarılarak tartışıldığı ve bu anlayışın insan hareketini sıkı bir belirlenmişlik içine hapsedme tehlikesi taşıdığı vurgulanır. Topçu için insan hürriyeti bir olgudur; hürriyet, âlemdeki yaratıcılık olayında kendini gösterir.

Burada Topçu'nun hürriyet anlayışının kuru akılcılıktan ayrıldığını görürüz. O, insanı yalnız hesap yapan bir varlık olarak düşünmez. İnsan, kendinden dışarı çıkabilen, kendi verilmiş hâline karşı gelebilen, kendi çemberini kırabilen bir varlıktır. Kitapta hareketin "kendisinin dışına çıkmak" ve "bizzat kendisine karşı gelmek" anlamı taşıdığı belirtilir. Bu cümle, Topçu'nun bütün hürriyet fikrini yakar gibi aydınlatır. Hür olmak,

kendini olduğu gibi onaylamak değildir; kendindeki eksik, karanlık, bayağı, konforlu, korkak tarafı aşmaya cesaret etmektir.

Bu yüzden Topçu'da hürriyet, liberal piyasanın cicili bicili vitrininde satılan "seçim özgürlüğü" değildir. Hürriyet, insanın kendisine karşı açtığı ahlâkî cephe'dir. İnsan kendi korkusuna esirse hür değildir. Menfaatine esirse hür değildir. Kalabalığın alkışına muhtaçsa hür değildir. İktidarın sofrasına gözünü dikmişse hür değildir. Mezhebini, ideolojisini, cemaatini, sınıfını, makamını, ailesini, partisini, akademik unvanını hakikatin üstüne koyuyorsa hür değildir. Böyle insanın zinciri boynunda değil, zihnindedir; daha kötüsü, zincirini kolye sanmaktadır.

Bergson bahsi ise Topçu'nun hürriyeti yalnız zorunluluk tartışmasına hapsedmediğini gösterir. Bergson'da sezgi, süre, yaratıcı hamle ve hayatın iç akışı hürriyet meselesine başka bir kapı açar. Topçu bu kapıdan girer, fakat orada da durup kalmaz. Çünkü onun meselesi yalnız insanın içsel sürekliliği yahut yaratıcı sezgisi değildir; bu yaratıcı hareketin ahlâkî ve metafizik istikametidir. Hürriyet, sırf içten gelen bir taşma ise, bu taşma nereye akacaktır? Nefse mi, sanata mı, hazza mı, iktidara mı, Allah'a mı? Topçu'nun sorusu burada keskinleşir. Hürriyetin değeri, yalnız varlığında değil, yöneldiği düzendedir.

Bu noktada **İsyan Ahlâkının** ikinci bölümle kurduğu bağ açılır: Her hareket isyan değildir. Her hareket hürriyet de değildir. Bir hareketin isyan adını alabilmesi için kendinden üstün bir düzene yönelmesi gerekir. Aynı şekilde hürriyet de insanın içinden gelen her isteğin serbest bırakılması değildir. İnsan bazen tutkularını serbest bıraktıkça hürleşmez; daha derin bir esaretin içine düşer. Hazza teslim olan insan "ben özgürüm" diye bağırabilir; ama aslında kendi nefsinin memurudur. İktidar isteyen insan "iradem var" sanabilir; ama çoğu zaman hâkimiyet arzusunun kölesidir.

Topçu'nun biyografisi bu hürriyet meselesini daha da yakıcı hâle getirir. Sorbonne'da felsefe doktorası yapmış bir adamın kendi ülkesinde hak ettiği üniversite kürsüsünden uzak tutulması, hürriyet fikrine dışardan yazılmış acı bir dipnottur. Fakat Topçu burada asıl hürriyeti gösterir: Kurumsal haksızlığa rağmen hakikati terk etmez. Kırgınlığı dalkavukluğa dönüştürmez. Lise sınıfında öğretmenlik yaparken düşünce haysiyetini korur. İşte hürriyet biraz da budur; insanın kendisine reva görülen dar alana rağmen ruhunu daraltmamasıdır. Her makam sahibi hür değildir; her mahrum bırakılan da esir değildir. Bazı insanlar kürsüde zincirlidir, bazıları sınıfta hürdür.

Türkiye'nin hürriyet meselesi de buradan okunmalıdır. Bizde hürriyet çoğu zaman siyasal bir slogan olarak kullanılır; fakat ahlâkî bir disiplin olarak pek sevilmmez. Herkes kendisine hürriyet ister, ama başkasının hakikatine tahammül edemez. Her mahalle kendi ezberini özgürlük diye pazarlar. Sağcısı, solcusu, dindarı, seküleri, milliyetçisi, liberali; çoğu zaman kendi kalabalığının kafesini "özgür düşünce" diye boyar. Topçu bu kafeslerin hepsine kuşkuyla bakar. Çünkü onun hürriyeti, cemaat konforuna, ideolojik tembelliğe, parti sadakatine, akademik kariyerizme ve ahlâkî uyuşukluğa sığmaz.

Hürriyetin sorumlulukla bağı burada belirleyici olur. Sorumluluktan kopmuş hürriyet, kısa sürede keyfiliğe dönüşür. Keyflik de insanı büyütmez; şişirir. Şişmiş insan hür değildir; yalnız egosu genişlemiştir. Topçu'nun hürriyeti ise insanı şişirmez, ağırlaştırır. Çünkü hür insan artık bahane üretemez. "Bana böyle öğretildi", "herkes böyle yapıyor", "düzen böyle", "ne yapalım", "ekmek parası", "zaman kötü" gibi hazır mazeretler hür insanın ağzında çürür. Hürriyet, insanın kendi bahanesini de yargılamasıdır. Bu yüzden hürriyet korkutucudur; çünkü insanı çıplak bırakır.

Topçu'nun hürriyet fikrinin bugüne bıraktığı asıl sert ders şudur: İnsan ancak kendi esaret kaynaklarını teşhis edebildiği ölçüde hürleşebilir. Esaret yalnız hapisane değildir; bazen maaş, bazen alkış, bazen cemaat sıcaklığıdır, bazen aile baskısıdır, bazen ideolojik konfordur, bazen dindarlık gösterisidir, bazen akademik unvandır, bazen de kişinin kendi kendine anlattığı parlak yalandır. Hürriyet, bu parlak yalanların cilasını

kazımaktır. Topçu bunu yaptığı için rahatsız edicidir; çünkü bize zincirlerimizi değil, zincirlerimize duyduğumuz sevgiyi gösterir.

Böyle bakıldığında hürriyet, **İsyan Ahlâk**ında ahlâkın ön şartı, isyanın iç zemini, sorumluluğun hareket alanı hâline gelir. İnsan hür değilse sorumluluğunu taşıyamaz; sorumluluğunu taşıyamıyorsa isyanı ahlâkî olamaz; isyanı ahlâkî değilse hareketi yalnız gürültüdür. Topçu'nun hürriyeti, insanı ne determinizmin demir kafesine ne de keyfi özgürlüğün çamuruna teslim eder. O, hürriyeti insanın sonsuza, mükemmele, Allah'a ve ahlâkî sorumluluğa doğru açılan hareketinde arar. Zor, ağır, bedelli bir hürriyettir bu. Ama zaten ucuz hürriyetlerin sonu genellikle pahalı köleliktir.

Filozof Kirpi: "Hürriyet, insanın istediğini yapması değil; içindeki köleyi azarlayıp hakikatin önünde dimdik durabilmesidir."

4. İNSANIN ESARETİ: HAZ, DAYANIŞMA VE HÂKİMİYET TUZAKLARI

İnsan bazen zincirini görmez; çünkü zincir paslı demirden değil, parlak arzuların yapılmıştır. Nurettin Topçu'nun **İsyan Ahlâk**ında "İnsanın Esirliği" başlığı tam da bu parlak zincirlerin üstüne eğilir. Kitabın ikinci kısmında "Hazzın anlamı", "Dayanışma" ve "Hâkimiyet" başlıklarının peş peşe gelmesi tesadüf değildir. Topçu burada insanı yalnız dış baskılarla ezilen bir varlık olarak değil, kendi istekleri, toplumsal bağları ve iktidar arzusu tarafından içeriden esir alınan bir varlık olarak okur. Yani esaret yalnız zindanda başlamaz; bazen sofrada, bazen cemaatte, bazen makam odasında, bazen de insanın kendi nefesine attığı cilalı imzada başlar.

Haz, ilk bakışta masum görünür. İnsan yer, içer, sever, ister, dinlenir, zevk alır. Buraya kadar mesele yoktur. Fakat haz, insanın efendisi hâline geldiğinde ahlâkî felâket başlar. Çünkü haz, bedene küçük vaatlerde bulunur; ruhun büyük çağrısını ise susturur. Topçu'nun derdi hazzı bütünüyle mahkûm etmek değildir; insanın haz tarafından yönetilmesini teşhir etmektir. Haz, ölçüsünü kaybettiğinde insanı bir tür iç hayvana dönüştürür. Böyle insan artık seçmez; tepki verir. Artık düşünmez; iştahlanır. Artık sorumluluk duymaz; tatmin arar. Modern dünyanın "özgür birey" diye pazarladığı tipin çoğu da budur: kredi kartı olan iştah.

Burada meseleyi bugüne taşıyınca tablo daha da çirkinleşir. Topçu'nun çağında haz felsefi ve ahlâkî bir problem olarak tartışılırken, bugün haz endüstriyel bir rejime dönüştü. Reklam, sosyal medya, tüketim kültürü, eğlence sektörü, görünürlük ekonomisi, beden fetişizmi, dijital beğeni pazarı; hepsi insanın arzusuna çengel atıyor. İnsan artık yalnız haz almıyor; haz tarafından programlanıyor. Bir ekran ışığı, bir indirim bildirimi, bir alkış ihtimali, bir görünme fırsatı, bir küçük iktidar hissi insanı hemen esir alabiliyor. Böyle bir çağda Topçu'nun "insanın esirliği" tahlili, eski bir felsefe metni olmaktan çıkar; bugünün ruh otopsisine dönüşür.

Haz insanı yumuşakça teslim alır; dayanışma ise daha ahlâkî bir kılıkla gelir. İşin tehlikeli tarafı da buradadır. Çünkü dayanışma kelimesi kulağa güzel gelir. İnsanlar birlikte olur, yardımlaşır, toplum kurar, birbirine omuz verir. Fakat Topçu'nun keskinliği burada ortaya çıkar: Her dayanışma ahlâkî değildir. Dayanışma, menfaat dışı iradelere bağlandığında verimli olabilir; aksi hâlde dayanışma dediğimiz şey çıkar kooperatifine, mahalle şebekesine, cemaatçi körlüğe, klik ahlâkına, suç ortaklığına dönüşür. Topçu'nun metninde dayanışmanın fert için kaçılması kolay olmayan bir vakia olduğu, insanın onun elinden kolayca kurtulamadığı vurgulanır.

Bu cümle bugünün toplumunu lime lime eder. Çünkü modern insan kendisini birey sanıyor; oysa çoğu zaman başka bir sürünün elemanıdır. Sürü değişmiştir, o kadar. Eskiden aşiret, mahalle, lonca, tarikat, aile baskısı vardı; bugün parti, ideolojik mahalle, sosyal medya kabilesi, akademik klik, kariyer ağı, tüketim sınıfı var. İnsan yalnız kalmaktan korktuğu için dayanışmaya sığınıyor; fakat bu sığınak zamanla onun ruhunu rehin alıyor. "Bizimkiler" dediği yer, hakikatin üstüne çıkınca dayanışma ahlâk olmaktan çıkar, ahlâkın tabutuna dönüşür.

Topçu'nun dayanışma tahlilindeki en sert yerlerden biri, ferdin "iki kere esir" oluşudur. İnsan önce zevklerinin ve ihtiyaçlarının baskısıyla başkalarıyla dayanışmaya girer; sonra toplumun vazifelerini benimseyerek ikinci defa esir olur. Bu tespit küçücük bir psikoloji notu değil, insan-toplum ilişkisinin kanlı haritasıdır. İnsan önce yaşamak için topluma katılır; sonra toplum ona nasıl yaşayacağını dayatır. Önce korunmak ister; sonra korunduğu duvar hapisane olur. Önce ait olmak ister; sonra aidiyeti vicdanını yutar.

Türkiye gibi cemaatleşme refleksi güçlü toplumlarda bu mesele daha ağırdır. Bizde kişi çoğu zaman kendi başına ahlâkî özne olmak yerine bir grubun terbiyeli uzantısı olmayı seçer. Aile ne der, mahalle ne der, parti ne der, cemaat ne der, hoca ne der, patron ne der, devlet ne der, takipçiler ne der? Böyle bir hayat, dışarıdan düzenli görünür; içeriden çürümüştür. Çünkü insanın vicdanı kendi sesini kaybetmiş, başkalarının onay memuruna dönüşmüştür. İşte Topçu'nun isyan ahlâkî bu noktada dayanışmanın sahte kutsallığını parçalar. Toplum gereklidir; fakat toplum hakikatin yerine geçerse put olur.

Dayanışmanın en iğrenç biçimi, menfaat dayanışmasıdır. Burada insanlar birbirini sevdikleri için değil, birbirinden beslendikleri için bir arada durur. Bu birliktelik dışarıdan dava, hizmet, hareket, camia, ekip, kadro, akademik çevre, siyasal mücadele gibi süslü adlarla dolaşabilir. Fakat içeride dönen şey çoğu zaman basittir: makam paylaşımı, kaynak paylaşımı, itibar paylaşımı, koruma-kollama ağı. Böyle dayanışma ahlâk üretmez; organize riyakârlık üretir. İnsan burada yalnız kötü olmaz; kötülüğünü birlikte yapmanın güvenini kazanır. Topçu'nun "menfaat dışı iradeler" vurgusu bu yüzden hayattır. Menfaatin yönettiği dayanışma, ahlâkî değil, mafyatik bir toplumsallıktır.

Üçüncü tuzak hâkimiyettir. Haz insanı nefsine bağlar, dayanışma kalabalığa bağlar, hâkimiyet ise insanı başkalarının üstüne çıkma arzusuna bağlar. Hâkimiyet arzusunun zehri tatlıdır. İnsan emir vermeyi, hükmetmeyi, belirlemeyi, yönlendirmeyi, korkutmayı, kendisine muhtaç bırakmayı sever. Bu arzu bazen devlet makamında görünür, bazen aile içinde, bazen akademik kürsüde, bazen dinî cemaatte, bazen ideolojik örgütte, bazen küçük bir büro masasında. İktidarın büyüğü küçüğü yoktur; insanın ruhunu ele geçirdi mi çay ocağındaki nöbet listesi bile Firavunluk laboratuvarına döner.

Topçu'nun ahlâkî duyarlılığı burada yalnız ezilene acımaz; ezenin ruhundaki esareti de görür. Çünkü hâkim olmak isteyen insan da esirdir. O, başkalarını yönetirken kendi iktidar arzusunun kölesi olmuştur. Kendi varlığını ancak başkasının boyun eğmesinde hissediyorsa, bu insan güçlü değil, zavallıdır. Fakat zavallılığı tehlikelidir; çünkü eline yetki geçtiğinde kendi iç boşluğunu başkalarının hayatına ceza olarak yazar. Bu yüzden makam ahlâkî olmayan toplumlarda yönetenler büyümmez; yalnız şişer. Şişmiş insan ise patlamadan duramaz; ya kurumu patlatır, ya toplumu, ya da etrafındaki insanların haysiyetini.

Haz, dayanışma ve hâkimiyet birlikte çalıştığında ortaya tam bir esaret düzeni çıkar. İnsan hazla gevşer, dayanışmayla bağlanır, hâkimiyetle şişer. Sonra kendisini özgür, ahlâklı ve güçlü sanır. Oysa Topçu'nun gözünden bakınca bu insan üç katlı bir tutsaktır: nefsinin tutsağı, kalabalığın tutsağı, iktidar arzusunun tutsağı. Böyle bir insana hakikat ağır gelir. Çünkü hakikat hazza sınır koyar, dayanışmayı sorgular, hâkimiyeti terbiye eder. Hakikat bu yüzden sevilmez; insanın elindeki oyuncakları alır.

Bu bölümde Topçu'nun biyografisine dönersek, onun hayatı bu üç tuzağa karşı sessiz bir direnç gibi görünür. Hazza teslim olmuş bir konfor adamı değildir. Menfaat dayanışmalarının adamı değildir. Hâkimiyet hırsıyla yanıp tutuşan bir makam avcısı değildir. Üniversite kürsüsünden mahrum bırakılmıştır; fakat bu mahrumiyeti karakter pazarlığına çevirmemiştir. Daha az görünen yerde, lise sınıfında, gençlerin ruhuna hakikat aşılama devam etmiştir. Bu, pasif bir kabulleniş değil; haysiyetli bir direnme biçimidir. Çünkü bazen insanın en büyük isyanı, kendisini çürüten düzene benzememekte saklıdır.

Bugünün insanı Topçu'nun bu üçlü esaret tahlilinden kaçamaz. Çünkü haz çağındayız, klik çağındayız, mikro iktidarlar çağındayız. Herkes biraz tatmin, biraz aidiyet, biraz hâkimiyet peşinde koşuyor. Ruhun derinliği

azalıyor, iştahın sesi yükseliyor. Ahlâk ise çoğu zaman sosyal vitrin dekoru hâline geliyor. Topçu'nun isyan ahlâkı burada neşteri vurur: İnsan önce nefsinin, sonra kalabalığının, sonra iktidar arzusunun maskesini indirecek. Yoksa yaptığı her ahlâk konuşması, kendi esaretine yazılmış parlak bir önsözden ibaret kalır.

Filozof Kirpi: "İnsan bazen zincirini kırmak istemez; çünkü zincirin ucunda haz, kalabalık ve küçük bir taht vardır."

5. SORUMLULUK İDEALİ: AHLÂKIN OMURGASI VE İSYANIN İÇ DİSİPLİNİ

Sorumluluk kelimesi bizde çok kullanılır, az yaşanır. Herkes bir şeylerden sorumlu görünür; baba aileden, öğretmen öğrenciden, siyasetçi milletten, memur görevden, dindar ümmetten, aydın hakikatten, akademisyen bilimden söz eder. Fakat biraz kazıyınca çoğunun sorumluluk dediği şeyin aslında konum koruma, itibar muhafazası, ceza korkusu, mahalleye karşı mahcup olmama veya kariyer hesabı olduğu görülür. Sorumluluk, ahlâkî bir ateş olmaktan çıkarılıp sosyal sigorta poliçesine çevrilmiştir. Nurettin Topçu'nun **İsyan Ahlâkı**nda "Sorumluluk İdeali"ni merkeze alması bu yüzden hayattır. Çünkü onun ahlâkında sorumluluk, davranıştan sonra gelen bir pişmanlık değil; hareketten önce gelen iç çağrıdır. İnsan önce sorumlu olur, sonra hareket eder. Sorumluluk yoksa hareket, yalnız kas faaliyeti veya çıkar manevrasıdır.

Topçu'nun metninde üçüncü kısım doğrudan "**Sorumluluk İdeali**" başlığını taşır ve bunun içinde "Sorumluluk şuurunun tahlili" yer alır. Bu yapı bile bize şunu söyler: Topçu için ahlâk, dışarıdan yapııştırılan emirlerle değil, içeride uyanan bir şuurla kurulur. Sorumluluk iradesi başlığı altında Topçu, sorumluluğu hayatı endişenin devamı gibi görür; fakat onu sıradan bir biyolojik yayılma dürtüsüne indirgemez. Guyau'nun hayatın verimlilik ve yayılma eğilimine dair görüşlerini tartışırken, ahlâksızlığı "derunî bir eksilme ve sakatlanma" olarak yorumlayan çizgiyi ciddiye alır; ama Topçu'nun derdi daha derindedir: hareketin ahlâkî kaynağını bulmak.

Burada sorumluluk, hukuk kitaplarının daracık koridorundan çıkar. Hukuk sorumluluğu çoğu zaman yaptırım ve ceza ile düşünür. Bir şeyi yaparsan cezası vardır; yapmazsan yaptırımı vardır. Bu, elbette toplumsal düzen için gereklidir; fakat ahlâkî buraya hapsetmek insanı küçültür. Topçu'ya göre sorumluluk müspettir; hareketin sonucu değil, sebebidir. Bu ayırım çok serttir. Çünkü bugünün insanı genellikle sonuçtan korktuğu için "sorumlu" davranır. Yakalanmayacaksa yapar, hesap sorulmayacaksa susar, kamera yoksa çalar, kalabalık görmüyorsa ezer, güç değişmişse taraf değiştirir. Böyle birine ahlâklık demek, çürük duvara mermer kaplama yapmaktır.

Topçu'nun sorumluluk anlayışı vicdan azabıyla da karıştırılamaz. Vicdan azabı sonradan gelir; iş işten geçtikten sonra insanın içinde bir sızı bırakır. Elbette bu sızı bütünüyle değersiz değildir; ama ahlâkî sadece pişmanlık hâline indirirsek, insanı sürekli enkaz temizleyen bir varlığa çeviririz. Topçu'nun sorumluluğu ise enkazdan önce konuşur. Hareketin önünde durur, insanı düşünmeye, tartmaya, kendisini aşmaya zorlar. Bu yüzden onun sorumluluk fikri pasif değildir; insanı durduran bir korku değil, harekete çağırıcı bir yüksekliktir. Sorumluluk, "aman başıma iş gelmesin" diyen küçük akıl değildir; "başkasının acısı benim ruhumdan geçmeden ben insan olamam" diyen büyük vicdandır.

Bu noktada sorumluluğun isyanla bağı açılır. Topçu'nun isyanı, sorumsuz bir öfke değildir. Sorumluluk yoksa isyan, gürültüye dönüşür; gürültü de kısa sürede ya gösteriye ya vandalizme ya da yeni bir iktidar arzusuna bağlanır. Bugün birçok insan isyan ettiğini sanıyor; aslında yalnız rahatsızlığını pazarlıyor. Sosyal medyada öfkeleniyor, kahve masasında devrim yapıyor, kendi mahallesinin sloganını tekrarlıyor, sonra ilk çıkar kavşağında ahlâkını emniyet kemeri gibi çıkarıp kenara koyuyor. Topçu'nun isyanı böyle plastik bir başkaldırı

değildir. İsyân ahlâkı, iradenin sonsuza ulaşma gayesiyle menfaat ve tutkulara, hatta sonlu iyilik ve mutluluklara bile başkaldıran bir sorumluluk idealidir.

Bu cümlede çok ağır bir damar var: "sonlu iyilik ve mutluluk" bile aşılmalıdır. Çünkü insan bazen kötüye değil, küçük iyiye de esir olur. Küçük iyilikler insanı rahatlatır; fakat büyük sorumluluğun önünü kesebilir. Biraz yardım etmek, biraz düzgün görünmek, biraz vicdanlı poz vermek, biraz ahlâklı konuşmak insanı kendi gözünde aklayabilir. Oysa Topçu'nun sorumluluk ideali insanı bu ucuz aklanma tezgâhından çıkarır. Sorumluluk, insanın kendi konforlu iyilik imajını bile sorgulamasıdır. Çünkü bazen "iyi insan" olmak, hakikî sorumluluktan kaçmanın en zarif yoludur. Güzel ambalaj, bozuk malı kurtarmaz.

Sorumluluk aynı zamanda hürriyetin iç disiplini. Hürriyet sorumluluktan koparsa keyfiliğe, sorumluluk hürriyetten koparsa kölece itaate dönüşür. Topçu bu ikisini birbirinden ayırmaz. İnsan ancak hür olduğu ölçüde sorumluluk taşıyabilir; fakat sorumluluk taşıyamıyorsa hürriyeti de çocukça bir serbestlikten ibaret kalır. Bugünün özgürlük söylemleri bu yüzden yavan. İnsan istediğini tükettiği, istediğini söylediği, istediği yere gittiği için hür olduğunu sanıyor. Oysa sorumluluk yoksa bütün bu özgürlükler nefsin açık büfesidir. Ruh obezitesi diye bir şey varsa, işte budur: Her şeyi isteyen ama hiçbir yük taşımayan insan.

Topçu'nun öğretmenliği burada yeniden önem kazanır. Üniversite kürsüsünden uzak tutulmuş bir adamın lise sınıflarında gençlere hakikat aşılması, sorumluluk fikrinin yaşanmış hâlidir. O, düşüncesini yalnız kitap sayfasında bırakmamıştır. Sınıf, onun için küçük bir memuriyet odası değil, insan ruhuna dokunulan ahlâkî bir cephe. Türkiye'nin trajedisi ise şudur: Gençliğe yön veren asıl öğretmenleri çoğu zaman sistemin kenarına iter; sonra gençliğin niçin savrulduğunu tartışır. Memleket bazen yangını çıkarıp itfaiye konferansı düzenleyen acayip bir akla sahiptir.

Sorumluluk ideali bireysel bir vicdan terbiyesiyle sınırlı değildir. Topçu'da sorumluluk evrensel olmaya can atan düşünceye bağlıdır. Bu, insanın yalnız kendi küçük çevresine değil, daha geniş bir varlık alanına karşı sorumlu olduğu anlamına gelir. İnsan ailesine, milletine, öğrencisine, komşusuna, mazluma, tabiata, hakikate ve Allah'a karşı sorumludur. Fakat bu genişlik romantik bir insanlık edebiyatı değildir. Sorumluluk genişledikçe bedel de büyür. Herkesi sevdiğini söylemek kolaydır; bir haksızlık karşısında kendi mahallenin karşısına almak zordur. Mazlumdan yana olduğunu söylemek kolaydır; zalim senin sofrandan ise ayağa kalkmak zordur. Topçu'nun sorumluluğu işte bu zorluğun adıdır.

Burada günümüzün en büyük ahlâkî hastalığına geliyoruz: sorumluluğu devretme. Herkes suçu başkasına atıyor. Devlet yaptı, sistem bozdu, aile böyle yetiştirdi, piyasa mecbur etti, parti istedi, cemaat uygun gördü, patron emretti, toplum böyle, zaman kötü. Bu bahaneler çöplüğü içinde insan kendi payını saklıyor. Topçu'nun sorumluluk ideali bu bahaneleri yakar. Çünkü ahlâk, insanın kendisini sürekli mazur göstermesiyle kurulmaz. İnsan bazen şartların kurbanıdır; ama her zaman yalnız kurban değildir. Bazen de çürümenin gönüllü ortağıdır. Bunu söylemeyen ahlâk, ahlâk değil, toplumsal narkozdur.

Sorumluluk ideali, taklit ahlâkını da bozar. Taklit eden insan sorumluluğu üstlenmez; onu geleneğe, otoriteye, lidere, hocaya, kitaba, gruba, ideolojiye devreder. "Ben böyle gördüm", "bize böyle öğretildi", "büyüklerimiz böyle dedi" cümleleri bazen ahlâkî tembellik cümleleridir. Topçu'nun sorumluluk anlayışı, insanı bu çocukluk hâlinde çıkarır. İman bile taklit seviyesinde kalırsa sorumluluk doğurmaz; yalnız aidiyet üretir. Aidiyet ise ahlâkın yerine geçtiğinde insanı koyunlaştırır. Topçu'nun derdi koyun terbiyesi değildir; şahsiyet inşasıdır.

Şahsiyet de sorumlulukla kurulur. Kişilik herkesin sahip olduğu psikolojik bir yapı olabilir; fakat şahsiyet ahlâkî bir inşadır. Şahsiyet sahibi insan, kalabalığın içinde kendi vicdanını kaybetmeyen insandır. Çıkar karşısında eğilmeyen, güç karşısında yaltaklanmayan, yalnız kalınca hakikatten vazgeçmeyen insandır. Böyle insan sayısı azdır; çünkü sorumluluk ağırdır. Kalabalık ise hafif insanları sever. Hafif insan kolay taşınır, kolay

yönlendirilir, kolay alkışlar, kolay susar. Topçu'nun insanı ise ağırdır. Onu taşımak zordur; çünkü içinde sorumluluk vardır.

Topçu'nun sorumluluk ideali bugüne şu sert soruyu bırakır: Sorumluluğun nerede başlıyor? Cevap "ailemde", "işimde", "ülkemde" diye kolayca verilemez. Sorumluluk, insanın kendini kandırmayı bıraktığı yerde başlar. Kendi menfaatini ahlâk diye pazarlamadığı yerde. Kendi korkusuna tedbir demediği yerde. Kendi suskunluğunu hikmet sanmadığı yerde. Kendi konforunu kader diye yutturmadığı yerde. İnsan önce kendi içindeki sahtekâra karşı sorumludur. O sahtekâr yenilmeden dışarıdaki zulme karşı verilen mücadele de yarım kalır.

Bu yüzden **İsyan Ahlâk**ının sorumluluk bölümü, kitabın ahlâkî omurgasıdır. Hürriyet insanı açar, esaret insanı teşhis eder, fakat sorumluluk insanı ayağa kaldırır. Sorumluluk olmadan isyanın yönü yoktur. Sorumluluk olmadan iman derinleşmez. Sorumluluk olmadan eğitim meslekleşir, siyaset çıkar makinesine döner, din törene sıkışır, düşünce kariyer basamağı olur. Topçu'nun bütün derdi, insanın içindeki bu yüksek sorumluluk damarını yeniden uyandırmaktır. Çünkü ahlâk, insanın iyi görünmesiyle değil, ağır yükün altına girmesiyle başlar.

Filozof Kirpi: "Sorumluluk, vicdanın sırtına yüklenmiş taş değil; ruhu çürümeden yukarı taşıyan gizli omurgadır."

6. TAKLİT, İNANÇ VE MİSTİK İMAN: RUHUN DERİNLEŞMESİ Mİ, KALABALIĞIN KOPYASI MI?

Taklit, insanın kendi ruhunu başkasının el yazısıyla imzalamasıdır. Dışarıdan bakınca düzenli görünür; içeriden bakınca felâkettir. İnsan taklit ederken yalnız bir davranışı kopyalamaz; kendi iç hareketini, kendi arayışını, kendi sorumluluk ateşini başkasının hazır kalıbına teslim eder. Nurettin Topçu'nun **İsyan Ahlâk**ında "Taklit ve İnanç" kısmını "Mistik İman"ın takip etmesi boşuna değildir. Çünkü Topçu, insanı önce taklidin donmuş kabuğundan çıkarır, sonra inancın diri damarına, oradan da imanın derin ve yakıcı alanına götürür. Kitabın "Taklit ve İnanç" bölümünün ardından "Mistik İman" kısmının gelmesi, ruhun kopyadan hakikate doğru yürüyüşünü gösterir.

Taklit, en çok da ahlâk ve din alanında tehlikelidir. Çünkü buralarda taklit çoğu zaman saygı, gelenek, sadakat, terbiye, cemaat şuuru, ataya bağlılık gibi masum veya kutsal görünen elbiseler giyer. Fakat mesele şudur: İnsan inandığını mı yaşar, yoksa kendisine yaşatılanı mı tekrar eder? Bu soru, dindarlığın da, milliyetçiliğin de, ideolojinin de, aile terbiyesinin de, akademik aidiyetin de sinir ucuna dokunur. Topçu'nun rahatsız edici tarafı burada başlar. O, insanın kendisine miras kalan kalıpları papağan gibi tekrar etmesine iman demez. İman, insanın içine yerleşen, hayatını yöneten, varlığını dönüştüren bir derinliktir. Ezberin sesi yüksek olabilir; fakat ezberin ruhu yoktur.

Topçu, imanı basit bir kanaat seviyesinde bırakmaz. Ona göre iman, inancın devamı ve uzantısıdır; bir inancın insan ruhunda süreklilik kazanması, hayatına hâkim olması gerekir. Bu tarif küçük değildir. Çünkü burada iman, dilde dolaşan bir kelime, nüfus kâğıdında duran bir aidiyet, törende tekrar edilen bir formül olmaktan çıkar; insanın hayatını ele geçiren büyük bir iç kuvvet hâline gelir. Bir inanç, ruhun alanını tek başına kaplayacak kadar derinleşmiyorsa, hayatı dönüştürmüyorsa, insanın tercihlerini yakmıyorsa, yalnızca zihinsel süs eşyasıdır. Topçu'nun ifadesiyle iman, varlığın bütün kuvvetleriyle kendinden başka bir varlığa teslim oluşu bakımından aşkla aynı düzleme yaklaşır.

Bu noktada bugünün dinî manzarasına bakınca insanın yüzü kızarıyor; kızarmıyorsa daha kötü, demek ki yüz de piyasaya verilmiş. Din çoğu yerde imanın derinliği olmaktan çıkmış, görünürlük ekonomisinin aksesuarına dönüşmüş durumda. Dindarlık bazen kıyafet, bazen slogan, bazen tören, bazen siyasî sadakat,

bazen cemaat kimliği, bazen de çıkar ağının mânevî ambalajı hâline geliyor. İman insanı dönüştürmesi gerekirken, insanı kendi menfaatine uyduruyor. Bu, taklidin en sinsi biçimidir: İnsan hakikate teslim olmaz; hakikati kendi konforuna hizmetçi yapar. Sonra da buna "sadakat" der. Hayır, bu sadakat değil; ruhanî makyajdır.

Topçu'nun inançtan imana geçişte ısrarı, bu makyajı bozar. Çünkü ona göre iman, insanın kendi üzerine dönüşünü, kendini arayışını, ruhî faaliyetin düşünceye ulaşmasını gerektirir. Yani iman, aklın iptal edilmesi değil, ruhun derinleşmesidir. Bugün ise birçok çevrede iman, soru sormamakla, itiraz etmemekle, büyüklerin sözünü aynen tekrar etmekle, kalabalığın sesine katılmakla karıştırılıyor. Böyle yerde iman değil, itaat endüstrisi vardır. Topçu'nun isyan ahlâkı ise bu endüstrinin çarkına çomak sokar. Çünkü hakikî iman, insanı koyunlaştırır; şahsiyet sahibi yapar. Koyun çok olabilir; şahsiyet azdır. Zaten tarih boyunca kalabalıkların ahlâkî kıymeti, sayılarından çok daha düşüktür.

"Mistik iman" meselesi burada sahneye çıkar. Topçu, mistikliği dünyadan kaçış, bulanık duygu, ucuz vecd, romantik içlenme diye ele almaz. Mistik iman, ruhun Allah'a doğru derinleşen hareketidir. Topçu, din ile mistiklik arasındaki ilişkiyi tartışırken mistikliğin dini yalnız süsleyen bir duygu olmadığını, dinin temel ve zirve noktalarından biri olduğunu belirtir. Hatta din katılmış, cansız şekillere boyun eğmişse mistikliğin yeniden ortaya çıktığını söyler. Bu tespit, bugünün donmuş dindarlıkları için ağır bir tokattir. Çünkü din kalıba hapsedildiğinde ruh, ya boğulur ya da isyan eder.

Burada dikkat: Topçu'nun mistik imanı, miskinlik değildir. Bu ülkede tasavvuf çoğu zaman ya romantize edildi ya da istismar edildi. Bir taraf onu yalnız ney sesi, kandil ışığı, semâ gösterisi ve içli cümleler hâline getirdi; öteki taraf onu şeyh pazarına, keramet ticaretine, itaat fabrikasına çevirdi. İkisi de ruhun hakkını yedi. Topçu'nun mistik imanında asıl mesele, insanın bencil benliğini aşması, ilâhî iradeye açılması, kendi nefsinin saltanatına karşı içten bir isyan geliştirmesidir. Böyle bir mistiklik dünyadan kaçmaz; dünyanın yalanını görüp ona teslim olmaz. Hakikî sûfî, hayattan firar eden değil, hayatın içine daha temiz bir vicdanla dönen kişidir.

Topçu'nun İslâm ve Anadolu sûfliği vurgusu da bu bağlamda önemlidir. O, İslâm'ın mistik eğilimini dışarıdan eklenmiş bir unsur gibi görmez; Kur'an'dan doğan, derin tefekkür ve yaşanmış zühd ile beslenen bir damar olarak ele alır. Metinde, İslâm mistikliğinin Kur'an'dan kaynaklandığı, Kur'an'da mistikliğin gerçek tohumlarının bulunduğu ve Anadolu sûfliğinin bu derin damarı taşıdığı belirtilir. Bu, İslâm'ı yalnız fikhî şekillere, siyasî iktidar düzenlerine, törenlere veya kimlik sertifikalarına indirgen anlayışlara karşı ciddi bir felsefî itirazdır.

Anadolu sûfliği dediğimiz şey de burada folklorik bir masal gibi ele alınmamalıdır. Topçu'nun ilgilendiği Anadolu, turistik semâ kartpostalı değildir; ruhun tarih içinde açtığı ahlâkî yoldur. Yunus'un dili, Hallâc'ın yanışı, ahîliğin emek terbiyesi, dervişin iç disiplini, köylünün sabrı, öğretmenin fedakârlığı aynı ahlâkî ekseninde buluşabilir. Fakat bu buluşma hamasetle kurulmaz. Bugün Anadolu'yu ağızlarına sakız edenlerin çoğu Anadolu'nun ahlâkî yükünü taşıyamaz. Anadolu, sadece türkü, toprak, bayrak, dua ve nostalji değildir; aynı zamanda kanaat, emek, haysiyet, mahcubiyet, komşuluk, merhamet ve isyan terbiyesidir. Bunu taşıyamıyorsan Anadolu'dan söz etme; dekoru seviyorsundur, ruhu değil.

Taklit meselesi burada yeniden geri döner. Çünkü mistik iman bile taklide düşerse çürür. Derviş postunu taklit eden çoktur; derviş yükünü taşıyan azdır. Zühd kelimesini bilen çoktur; nefsinin boğazını sıkan azdır. Aşk diyen çoktur; benliğini ateşe veren azdır. Allah diyen çoktur; Allah'ın huzurunda kendi sahtekârlığını yakmaya razı olan azdır. Topçu'nun çizgisinde iman, bu yüzden romantik bir iç huzuru değil, ağır bir iç hesaplaşmadır. İman insanı rahatlatır; fakat önce rahatsız eder. Rahatsız etmeyen iman çoğu zaman alışkanlıktır.

Bu bölümün bugüne bakan keskin ucu şudur: Türkiye'de din çoğu zaman iman derinliğiyle değil, taklit düzeniyle örgütleniyor. İnsanlar neye inandığını derinlemesine sormadan, kime benzediğine bakıyor. Hangi cümleyi kurarsa makbul sayılacağını, hangi sembolü taşırsa güvenli bölgede kalacağını, hangi kalabalığa yaslanırsa itibar göreceğini hesaplıyor. Böyle bir dindarlıkta iman değil, sosyal pozisyon vardır. Topçu'nun isyan ahlâkı bu pozisyon dindarlığını dağıtır. Çünkü ona göre iman, insanı kalabalığa değil, hakikate bağlar. Hakikat de çoğu zaman kalabalığın ters istikametindedir.

Burada felsefi bir sonuç kendiliğinden doğar: İnanç bilgiyle, iman aşkla, mistik iman ise sorumlulukla derinleşir. Bunlardan biri eksikse yapı sakatlanır. Bilgisiz inanç hurafeye, aşksız iman kuruluğa, sorumluluksuz mistiklik kaçışa dönüşür. Topçu'nun büyüklüğü, bu üç alanı birbirine bağlamasında yatar. O, ne kuru akılcıdır ne bulanık mistik; ne şekilci dindardır ne köksüz modernist. Onun için insan, taklidin kabuğunu kırıp inancını derinleştirmeli; inancını imana, imanını ahlâkî harekete, ahlâkî hareketini de isyana taşımalıdır. Yol budur; kısa yol arayanların çoğu zaten pazarlamacıdır.

Sonunda şunu söylemek gerekir: Topçu'nun "Taklit ve İnanç"tan "Mistik İman"a uzanan çizgisi, bugünün insanına ağır bir ayna tutar. Bu aynada herkes kendi tekrarını, kendi korkusunu, kendi dinî dekorunu, kendi ideolojik papağanlığını, kendi mânevî konforunu görür. Görmek istemeyen aynayı suçlar; klasik insan numarası. Fakat Topçu'nun aynası kolay kırılmaz. Çünkü o ayna, ruhun derin yerine konmuştur. İnsan oraya bakmadan iman ettiğini sanabilir; fakat ancak oraya baktığında taklitten kurtulmaya başlar.

Filozof Kirpi: "Taklit, ruhun başkasından kiraladığı elbisedir; iman ise insanın kendi çıplaklığını Allah'ın huzurunda yakmadan giyemediği ateştir."

14

7. ALLAH'IN İNSANDA İSYANI: TOPÇU'NUN BUGÜNE KALAN AHLÂKÎ VASİYETİ

Nurettin Topçu'nun **İsyan Ahlâk**ında yolun vardığı yer sıradan bir başkaldırı durağı değildir. Kitap, hürriyet probleminde insanın esaretine, sorumluluk idealinden taklit ve inanca, mistik imandan isyana doğru yürür; sonunda "İmandan İsyana" başlığı altında Stirner, Rousseau, Schopenhauer ve nihayet **"Allah'ın insanda isyanı"** meselesine gelir. Bu sıralama basit bir felsefe tarihi gezintisi değildir; ruhun düşük isyanlardan yüksek isyana doğru ayıklanmasıdır. Topçu, isyan kelimesinin etrafındaki bütün gürültüyü susturur ve sorar: İsyani dediğin şey neye karşı, ne adına, hangi üst düzene doğru yapılıyor?

İşte Topçu'nun büyüklüğü burada başlar. O, isyanı romantik bir öfke, anarşik bir köpürme, kişisel bir hınç yahut ideolojik bir gösteri olarak kabul etmez. Çünkü bunların çoğu, insanı özgürleştirmez; sadece eski efendinin yerine yeni bir benlik putu koyar. Topçu'ya göre bir hareket, ancak başkaldırdığı nizamı karşı daha üstün bir nizamın ihtiraslı iradesini taşıyorsa "isyani" adını alabilir. Bu cümle, kitabın kalbine çakılmış bir çividir. Her inkâr isyan değildir. Her ret ahlâk değildir. Her bağırış cesaret değildir. Daha üstün bir nizam taşımıyorsan, karşı çıkışın yalnızca nefsinin yüksek sesli geçirmesidir.

Bu yüzden Topçu, Stirner, Rousseau ve Schopenhauer'ı tartışırken onların isyanlarını eksik bulur. Stirner'de benlik kendi dar kalıbına kapanır; Rousseau'da tabiat bir sığınak hâline gelir; Schopenhauer'da ise varlık karşısında karamsar bir inkâr büyür. Üçünde de bir başkaldırı vardır; fakat Topçu'nun aradığı yüksek ahlâkî isyan yoktur. Çünkü isyan yalnız "hayır" demek değildir; "hayır" dediğin şeyin yerine neyi çağırdığın da önemlidir. İnsan bazen çürümüş düzene karşı çıkar; ama yerine kendi egosunun krallığını kurar. Böyle isyan, ahlâk değil, taht değişimidir.

Stirner'in bireyci isyanında insan kendi benliğini mutlaklaştırır. Bu, ilk bakışta cesur görünür; fakat biraz yakından bakınca zavallı bir yalnızlık çıkar ortaya. İnsan kendisini bütün değerlerin üstüne koyduğunda özgürleşmez; kendi benliğinin bodrumuna kilitlenir. Bugünün "ben merkezli özgürlük" kültürü de çoğu

zaman aynı hastalığın cilalı versiyonudur. Herkes kendi arzularını evrensel hakikat sanıyor. Herkes "ben böyle istiyorum" diyerek ahlâkî tartışmayı kapatacağını zannediyor. Hayır kardeşim, istemek yetmez. Neyi niçin istediğini, o isteğin seni hangi düzene bağladığını, hangi sorumluluğu taşıdığını da soracağız. Aksi hâlde hürriyet değil, şımarıklık büyür.

Rousseau'nun isyanı ise tabiatın bağrına kaçmak ister. Medeniyetin yapaylıklarına, toplumun bozucu etkilerine, insanın kendini kaybetmesine karşı güçlü bir itiraz vardır burada. Topçu bu itirazı elbette ciddiye alır; fakat onu yeterli görmez. Çünkü insan yalnız tabiata dönerek kurtulamaz. Tabiat masum değildir; insan da yalnız tabîî hâline dönünce ahlâklı olmaz. İnsanın meselesi sadece bozulmuş kurumlar değil, kendi içindeki bencillik, korku, hâkimiyet arzusu ve konfor tutkusudur. Ormana kaçan adam, nefsinin yanında götürüyorsa, şehirden yalnız dekor olarak uzaklaşmıştır. Ruh aynı ruhsa, mağara da plaza kadar kirlenebilir.

Schopenhauer ise isyanı daha derin bir karamsarlığa taşır. Onda irade, varlığın özü olarak belirir; fakat bu iradenin kendisi acı, kötülük ve çıkmaz üretir. Kurtuluş, yaşama isteğinin inkârında aranır. Topçu burada Schopenhauer'a yaklaşır gibi görünür; çünkü irade meselesi onun için de merkezîdir. Fakat tam bu noktada ondan ayrılır. Schopenhauer varlıktan yorulur, Topçu varlığın içinden aşkınlığa yürür. Schopenhauer hiçliğin kıyısına çekilir, Topçu Allah'a doğru yükselen hareketi görür. Metinde iradenin "sonsuz bir aşkınlık" olduğu ve bu aşkınlık faaliyetinin Allah'ın delili sayıldığı belirtilir. Bu, karamsarlığın karşısına mistik bir hareket felsefesi koymaktır.

Topçu'nun asıl hamlesi burada gelir: İsyân, insanın kendi yetersizliğinden kurtarıcı güce, yani Allah'a davet hâline gelir. "Allah'ın bizdeki hareketi, bizzat bize karşı isyanı olmaktadır" ifadesi, kolay okunacak bir cümle değildir. Bu cümle insanı rahatlatmaz; tersine içini karıştırır. Çünkü burada isyan, insanın keyfî başkaldırısı olmaktan çıkar; insanın içindeki ilâhî hareketin, yine insanın eksik, bencil, hoyrat, korkak ve esir tarafına karşı ayaklanması hâline gelir. Blondel'in "Hareket insan ile Allah'ın bir terkibidir" sözü de bu bağlamda anlam kazanır.

Burada çok ince ve çok sert bir ayırım var: Topçu'da Allah adına isyan etmek ile Allah'ın insanda isyan etmesi aynı şey değildir. İlki çoğu zaman tehlikelidir; çünkü insan kendi öfkesine kutsallık elbisesi giydirebilir. Tarihte bunun çok örneği vardır: Kendi iktidar hırsını din diye pazarlayanlar, kendi kinini adalet diye satanlar, kendi kabilesini hakikat diye kutsayanlar, kendi şiddetini ilâhî emir diye cilalayanlar... Topçu'nun meselesi bu değildir. O, Allah'ı insanın öfkesine mühür yapan sahtekârlığın değil, insanın içindeki bencil benliği aşan ilâhî sorumluluğun peşindedir.

Bu yüzden Hallâc örneği önemlidir. Metinde Topçu'nun, Schopenhauer türü karamsarlıklar yerine Hallâc'ın şahsında mutasavvıfların iyimserliğini örnek aldığı; Hallâc'ın mistikliğinin bencil ve hoyrat benliğe ilgisiz kalmak, bizzat ona isyan etmek anlamına geldiği belirtilir. Bu yorumda mistik isyan, insanın kendi arzularından vazgeçip kendisini aşan tabiatüstü varlığa atılışıdır. Yani hakikî isyan, önce insanın kendi nefesine karşıdır. Nefsinin terbiye etmeden dünyaya meydan okuyan adam, çoğu zaman yalnızca gürültülü bir zavallıdır.

Topçu'nun bu düşüncesi bugünün dindarlığına da, seküler başkaldırısına da ağır gelir. Çünkü iki taraf da çoğu zaman kendi konforlu putunu taşır. Dindar konformist, itaatini ahlâk zanneder; seküler konformist, tepkisini özgürlük zanneder. Biri kalabalığın arkasına saklanır, öteki bireysel arzusunun arkasına. Biri "büyükler bilir" der, öteki "ben bilirim" der. Topçu ikisine de aynı yerden bakar: Sorumluluk nerede? Aşkınlık nerede? Kendini aşma nerede? Daha üstün nizam nerede? Bunlar yoksa ortada isyan değil, sadece kimlik performansı vardır.

Topçu'nun "Allah'ın insanda isyanı" fikri, siyasî ve toplumsal düzlemde de çok sert bir ölçü sunar. Bir düzen haksızlık üretiyorsa, insanı sürüleştireyorsa, ahlâkî itaate indiriyorsa, dini gösteriye çeviriyorsa, eğitimi ruhsuzlaştırıyorsa, emeği ezilyorsa, çocuğun geleceğini çalıyorsa, orada susmak ahlâk değildir. Fakat karşı çıkış

da kendi içinde ahlâkî bir disiplin taşımak zorundadır. Topçu bize şunu söyler: Çürümüş düzene isyan et, ama kendi içindeki çürümeyi de unutma. Zalimle kavga ederken zalimliğe özenme. Sahte dindarlığı eleştirirken kendi kibrini kutsama. Devleti sorgularken kendi küçük iktidar iştahını temize çıkarma.

Bu yüzden Topçu'nun mirası kolay lokma değildir. Onu muhafazakâr vitrine koyup birkaç güvenli cümleyle anmak, Topçu'yu öldükten sonra ikinci kez susturmaktır. O, uslu bir cemaat büyüğü değildir. O, ahlâkî kalabalığın konforundan kurtarıp insanın iç mahkemesine taşıyan sert bir ruhtur. Milliyetçiliği ahlâksız güç tapınmasına, dindarlığı gösterişli itaate, eğitimi diploma memurluğuna, düşünceyi kariyer basamağına çeviren herkes Topçu'dan rahatsız olmalıdır. Rahatsız olmuyorsa ya Topçu'yu okumamıştır ya da okuduğunu evcilleştirmiştir. Bizde fikir adamlarını ehlileştirme sanatı gelişmiştir; önce dişlerini söker, sonra portresini duvara asarız.

Topçu'nun bugüne kalan ahlâkî vasiyeti şudur: İnsan, isyanı kendi benliğinin reklamı olmaktan çıkarıp sorumluluğun ateşine sokmadıkça hürleşemez. İsyân, Allah'a doğru yürüyen hareketin insanda açtığı yaradır. Bu yara olmadan ahlâk kabuk bağlar, iman şekle düşer, hürriyet keyfileşir, toplum sürüleşir, siyaset kirlenir, eğitim ruhsuzlaşır. Topçu'nun isyanı bu yüzden hâlâ gereklidir. Çünkü uysallığın erdem, suskunluğun hikmet, çıkarın akıl, kalabalığın hakikat sanıldığı her çağda, insanın içinde Allah'a doğru ayaklanan bir vicdana ihtiyaç vardır.

Filozof Kirpi: "Allah'ın insandaki isyanı, nefsin tahtını devirip vicdanı hakikatin önünde diz çöktürmeyen ateştir."